

Мовознавство

УДК 811.161.2:82-5

ББК 81.2 Ук

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ – ПРОМОВЕЦЬ І ПРОПОВІДНИК

І. Й. Фаріон

*Національний Університет “Львівська політехніка”;
кафедра філологічних дисциплін; м. Львів, вул. Степана Бандери, 12.*

*Слово – величний владика:
на вид мале й непомітне,
а творить чудесні справи.*

Горгій

Риторика - джерело влади.

Платон

У статті пропонується новий погляд на творчість отця і просвітителя Маркіяна Шашкевича, зокрема малодосліджені його промови і проповіді, в яких він постає реформатором і зачинателем творення української літературної мови.

Ключові слова: *руська мова, відродження, мовний національний феномен, промови, проповіді*

З ініціативи церковної єрархії у Львівській духовній семінарії запроваджено практику виголошення щомісячних студентських промов перед керівництвом та вихованцями. Головна їхня ідея – прославляти та засвідчувати вірнопідданість керівній австрійській династії. Це певною мірою мало відвернути молодь від активної конспіративної роботи, що ширилася навчальним закладом. Промови виголошували німецькою, латинською і польською мовами, а їхні тексти надсилали до консисторії [1, 563; 2, ССLV]. Такий продуманий політичний почин дав несподівано блискучі наслідки, але не так на користь Австрії, як самим русинам. Слово – надто могутня і примхлива зброя. Треба вміти влучити ним у потрібну ціль: для цього потрібні не лише витончені стріли-ідеї-слова, але й блискучі лучники з несподіваним провадженням справи. Таким вправним лучником став М. Шашкевич: по-перше, він вибрав для проповіді ту мову, якою мало хто проповідував: політично принижену, але самодостатню – руську; по-друге, він, як ніхто, блискуче знав її, як мову свого серця («По нім однакож не зважив ся ніхто на руську проповідь, бо ніхто не мав вправи в руській мові. Шашкевича подивляли всі задля его учености, будьто висшої») [цит. за 2, 589]; по-третє, виявляючи ло-

альність до Австрії, він цією промовою насправді спричинився до національного пробудження й прослави русинів. За висловом Я. Головацького, його виступ всі вислухали «з великим восхищенієм», і він підніс *«руський дух на всі сто відсотків»* [3, 48], тим часом, як польський шовініст, організатор нотного співу в семінарії І. Сінкевич заледве це пережив: *«Це розсердило мене так, що пів року я засідався на Шашкевича, щоб кинути його в канал; якщо він був би загинув у моїх руках, я не уважав би цього за злочин, навпаки, якщо мене й були б повісили за вбивство, я уважав би себе за мученика за святу польську справу, а вбивство за заслугу, тим більше, що загинув один "москаль"»* [4, 47-48].

Феномен такого полярного впливу промови на різних людей полягав передовсім у промовлянні руською мовою, а також у тому, як завважив І. Франко, що *«він [Шашкевич. – авт.] знав ту тугу, ту зневіру, яка тоді мусила нападати кожного русина і чорною хмарою застелювати перед ним небо»* [цит. за 5, 357]. Перед цією зневірою була лише одна рада – дія. Отож, славнозвісну промову було виголошено 12 лютого 1835 року в день 67-роковин від дня народження цісаря Фердинанда І. Як довели дослідники, вона складалася з поетичної (*«Голос галичан»*) та прозової частин. Ода *«Голос галичан»* - це типовий, характерний для того часу «малопоетичний» панегірик, але цілком новаторський за мовою, який видано 1835 року у Відні тиражем 250 примірників. Ця ода, як згадує М. Устиянович, *«зазвеніла в серцях руських як позовна, що кличе мерців з гробу. Розхоплена лакомо, як невидана новість, та й сама собою гарна і цікава, ходила вона з рук до рук, поки її відчитати було можна»* [6, 12]. Складніше було з прозовою частиною - її вважали втраченою. Однак у недавньому дослідженні німецькомовного автографа *«Die Ruthener» («Русини»)* відомий історик Ф. Стеблій доводить, що це, напевно, і є втрачена частина славної промови. Про це свідчить не лише її змістовий перегук з різними творами М. Шашкевича (*«це справжній романтичний високопатріотичний, до того ж виразно соборницький, панегірик рідному народові»*), - але й продовження ідей цієї промови у наступних руськомовних виступах семінаристів: Р. Пасічинського – 1837 року, А. Могильницького – 1839 року, Р. Моха – 1841 року. Німецькомовність цієї промови, очевидно, зумовлена тим, що текст виступу, як заведено, був призначений для апробації в митрополичій консисторії, де мовою діловодства й кореспонденції була німецька [7, 564-566]. К.Студинський припускає, що вихованці Л. Полевий, Й. Левицький та І.Шоробура також виголосили руські промови і завважає, що і в тогочасних німецьких та латинських промовах *«декуди пробивався руський патріотизм»* [8, CCLVI].

Наступним кроком до вивільнення руської мови з духовної і політичної резервації стала Шашкевичева проповідь рідною мовою, виголошена 14 жовтня 1836 року у львівському храмі св. Юра. Одночасно з ним це зробили Ю. Величковський у церкві Успення пресвятої Богородиці та М. Устиянович у церкві св. Параскевії. Як згадує сучасник у записках І. Брика, *«вернулися вони в семінарські мури, як витязі з поля би-*

тви. Щасливі і великі! [...] До того треба було тоді справді великої відваги» [9, 50]. Мова робила їх сильними, окремішніми та маніфестувала їхню українськість. Такий самий вплив вона справляла й на слухачів, на відміну від попередніх, набагато менш резонансних руських проповідей у Відні – Є. Стрілецького і П. Паславського, у Перемишлі – І. Лаврівського, а у Львові – віце-ректора о. М. Скородинського, що виголосив першу проповідь руською мовою (слово-подяка до владики П. Білянського) у семінарській церкві, а відтак Я. Геровського та І. Шоробури [10, 23; 11, 100; 12, 29; 13, 54].

Причина резонансності полягала, очевидно, не лише в мові та духово-патріотичному змістові Шашкевичевих проповідей, а в самій особистості мислителя, у його способі викладу думок, про який ми можемо мати уяву зі спогаду Я. Головацького: «*Лиш коли розговорився за русчину, народність, за рідний язик, родиму словесність і пр., тоді показала вся сильна душа його, котра в тім слабовитім тілі жила, очі блискнули живістю і якимсь святим вотхновенням, чоло трохи приморщилося, і лице набрало якоїсь грізної поваги; говорив сердечно, сильно переконував, бо йому з серця йшло, – він цілий тим духом жив і віддихав*» [14, 270].

Унікальне бачення Шашкевича-проповідника залишив А. Шептицький. Він єдиний добачив, що, його «*школа проповідничої форми - се розговори, оповідання, передання, пісні, підслухані від тих простих і неписьменних, поміж котрими однак частіше знайдуться правдиві артисти в уживанню слова, чим поміж нами, що кінчили школи*». Видатний мислитель дивується, «*що тоді ніхто з наших батьків сего не розумів*». Утім, зачаровані проповідями Маркіяна та несподівано національно пробудившись, вони бачили в ньому «*чоловіка, котрий видів будучність і вказував дороги будучности*», на відміну від своїх високоосвічених попередників, які, однак, «*без надії клялися в гріб, посліднісвого рода і свого типу*» [15, 167]; він розумів той народ, «*наче покинуту сироту, до якої треба було обов'язково заговорити, аби повести в освічений світ*» [16, 13]. Потужність впливу Шашкевичевої особистості підтверджує, серед іншого, і невдала спроба виголосити підготовану руську проповідь семінарста Плешкевича, який, окинувши оком «інтелігентну» публіку в церкві, не зміг сказати її по-руськи, а, затиноючись, став перекладати польською. Відтоді «*у семінарії рішили, що у Львові годі проповідати нашою мовою, хіба що по селах...*» [17, 50].

Після закінчення семінарії (з листопада 1838 р. до кінця квітня 1843 р.) М. Шашкевич реалізовував себе як проповідник у сільських парохіях Львівщини: у Гумніських, Нестаничах, Новосілках. Час зберіг для прийдешнього шість проповідей руською мовою та дві польською: «*Слово Боже к народу в Святий День Богоявлення*», «*Проповѣдь на Вознесінне*», «*Проповѣдь слова Божого в день преподобного Отця нашого Онуфрія*», «*Проповѣдь слова Божого на рождество Пресвятой Богородицы*», «*Проповѣдь на празник*», «*Блажени милосердіи, яко тій помилувани будут*». Ці проповіді – зразок богословсько-філософської гомі-

летики, що є традиційною за тематичним спрямуванням, але цілком несподіваною й новаторською не лише за лінгвістичною формою викладу, а й за характером інтерпретації християнських догм. У його устах ці догми оживають, одягаючись у доступні життєві приклади, аби стимулювати творення гідного християнського життя. Кожна з проповідей має виразно заявлену мету, яку вдало розкрито, відповідно до традиційної для гомілетики композиції, через продуманий добір та розміщення матеріалу. Чотири проповіді розпочато знаковими формамизвертання: «Миліи люде!» (1-ша), «Богуміліи Християне», «діти святої церкви православної» (2-га), «правовірній Християне» (3-тя), «Християне, діти отця небесного» (4-та), крім цього, звертання вжито і всередині текстів: «люденькове», «хто з вас, миленькій», «мої люди», «Християне мої», «благословенніи отця мого», «дѣточки» – годі відшукати ще десь сердечніші звертання, пройняті повним злиттям зі своєю пствою. Жодного разу не вжито звичного «раби Божі», лише пестливі форми і присвійні займенники. У цьому – втілення Шашкевичевого покликання: бути зі своїм народом і формувати, ліпити, творити його через рідне Боже слово.

Композиційно отець Маркіян по-різному розпочинає свої проповіді: то зі з'ясування ідеї (3-тя, 4-та), а то відразу – з кульмінації, де ідея та мета яскраво зодягнуті у вишукані мовно-виражальні (елокуційні) прийоми, найхарактерніші серед яких: розлогі різнотипні синтаксичні періоди; риторичні запитання та оклики; аналогічна аргументація; ампліфікація, себто нагромадження синонімних або однотипних мовних одиниць, що сприяють висвітленню зображуваного явища чи поняття. Характерним для проповідей М. Шашкевича є явище полісиндетону (з гр. *polysyndeton* «багатосполучниковість») – нагромадження сполучників або інших службових частин мови для логічного та емоційного виділення кожної складової частини висловлювання, а також яскрава метафорика й порівняння завдяки упровадженню в них життєвих епізодів. Не випадково Х. Ортега-і-Гасет завважив, що метафора продовжує «руку інтелекту», її роль у логіці можна уподібнити до вудочки на риболовлі чи рушниці на полюванні [цит. за: 18, 145]. Шашкевичева метафорика – це сконцентроване у порівнянні людське життя. Очевидно, що зазначені риторично-стилістичні прийоми захоплювали слухача і відкривали у нього божественне.

Стрижнем цих проповідей є їхня виняткова змістовність, спресована у філософсько-теологічних сентенціях. Слушно завважив В. Гюго, що «говорить добре той, хто поширює роздуми цілого дня, тижня, місяця, а іноді і цілого свого життя у мовленні, яке триває годину» [цит. за 19, 200]. Шашкевичева мудрість виливається логічним, завжди оптимістично-повчальним завершенням, що підносить людину до Бога, а не пригнічує її Його величчю і святістю. У нього кожна гріховна людина спроможна стати святою.

У проповіді «Слово Боже к народу в Святий День Богоявлення» йдеться про перший гріх людини в раю і милосердя Боже, коли Всеви-

шній «не відвернуў серця своєго від грѣшного чоловѣка, не лишю го в тяжкій недолѣ, навчиў го, як жити, щоб бѣда злекшѣла...» [20, 81], а відтак послав Сина свого Ісуса Христа, «щоб душу єго підвести и поратувати и до царства небесного завести» [21, 81]. Отець Маркіян наголошує на порятункові тіла й душі. Це Боже прагнення порятунку людства було таке могутнє, «що нежалувау свого сина передати на муки и на гіркую смерть, аби лиш грішника и єго душу з пропасти добути и до свого пригорнути серця». Але чи гідна цього людина? Запитання риторичне. Суть у тому, що «Бог нам дау добру долю, а не один не вмѣє нею пожитковати» [22, 81]. Аби передати незмірне Боже милосердя, проповідник використовує градаційну анафору – багаторазове повторення заперечної частки *не* (понад 10 разів) у синтаксичному періоді. Розкриття Божої величи через стверджувальні тези й людської невдячності через заперечні тези легко відкриває серце слухача і загострює його сприйняття. Це типовий у церковній риторичі (гомілетичі) прийом, позаяк глибинним змістом предметів розмови у конфесійних текстах є виражене (експліцитне) чи невиражене (імпліцитне) протистояння двох світів: Бога і диявола, світла і темряви, праведності і гріховності, добра і зла, тіла і душі. Тому всі теми проповідей висвітлено через антонімне зіставлення й протиставлення, контраст й антитезу, ампліфікацію й градацію: «Скоробисмо наше житє переглянули, не одинби ся найшоў день, в которим рано або вечѣрь немовилисмо молитви и не дяковали Богови, що нам позволив пережити; не однаб ся найшла недѣля святая и инше свято, в которе ся не було або на всеночним, або на утреним, або на службѣ Божій, або на науці, або на вечерни; не одно ся зачинало літо не з Богом; не раз ся бігмало и божило ся на пусте; не раз ся відправило від дверей убогого дѣда, не запомігши го куснем хліба; не раз придалося напитися, и то добре; не раз завидувало-ся другому, як ся єму добре вело; не раз ся вчинило шкочу, не шановало-ся старшого, не давалося чести Отцу духовному, показувало ся молодшому дорогу до гріха, виклиналися других, не помагалося, хто помочи просиу або й хоть не просиу, али трѣбувау» [23, 81-82].

Поряд із цим М. Шашкевич володіє ще одним ключем проникнення до людських сердець. Це дрібні, але яскраві, промовисті епізоди з філософсько-повчальним змістом: «Щобисте сами подумали, колибисте якому дѣдови дали кусень хліба, а він би, вийшовши за ворота, кинуу го в болото? Не жаль би нам було, не сердилибисте ся на него. Не лучше ими» [24, 81-82].

Логічним у проповіді є повчально-оптимістичне завершення. Позитивна життєва настанова дає людині шанс виборсатися із гріховних пут і не впасти у розпач та безнадію. Це принцип, що характерний для гомілетики від часів Русі і який особливо розвинувся у добу Бароко. Зокрема, пропагує його у своїй творчості І. Галятовський, оповідаючи про гріхи, про зло, яке чинять люди: «... можеш їх [...] засмутити і устрашити [...], але потім потіш їх і учини їм надію на вбавлення», якщо покаються [цит. за 25, 224]. У Шашкевичевій проповіді таким «збав-

ленням» є любов до Бога та ближнього, моління разом із Церквою на богослуженнях, навчання дітей добра, а не зла. Певність надії бути з Богом яскраво виявлена у формі звертання до людей - добрій, лагідній, щирій та ніжній - «люденькове».

Головна ідея «Проповѣди на Вознесінне» сконцентрована у закликовій радіті з приводу вознесіння на небеса Ісуса Христа й зіслання для нашої Церкви з небес Святого Духа. Щоб розтлумачити ці патетичні слова, отець Маркіян наводить переконливий метафоричний приклад: ця радість не має нагадувати вчинок дитини, яка, побачивши на другому березі річки блискучий черепок, кинулася по нього – і втопилася. Натомість правдива радість має бути закладена на добрих християнських справах, її доречно черпати із житій святих: «Прочитайте собѣ житія святих Божіихѣ, що у них було найбільшою радостію, піст, молитва, милость Бога, щира милость ближнього, потѣха смутного, охоча поміч нещастного и сироти, а перед всѣма милость до церкви божой...» [26, 84]. Застосовуючи характерний прийом антитези, проповідник закликає до радости величної, піднесеної і мудрої, а не буденної і пустої.

На відміну від попередніх проповідей, «Проповѣдь слова Божого в день преподобнаго Отца нашего Онуфрія» має епіграф, що логічно містить у собі ідею казання: «Прійдѣте, вси труждающіися и обремененніи, и аз упокою вы». Завдяки риторичному запитанню та риторичному окликові проповідник розкриває екзистенційну сутність радости: вона минуша й приречена, якщо немає надії на Бога. Саме надія - головна живильна сила людського життя, що підтверджено яскравими прикладами зі страдницького життя святих «Іллії, Єлисея, Ісаї, Данїїла», хворого Лазаря, що його покинули всі, праведного Йова, який, втративши і багатство, і рідних, афористично промовив: «Богѣ даѣ, богѣ взяѣ» [27, 86]. І «як роса з неба серед жаркого лѣта», повернулись до нього всі його втрати – «...коли Богѣ не поможе, нѣхто не поможе, коли Богѣ непотѣшит, ніхто непотішит» [28, 86].

Як і в попередніх проповідях, отець застосовує тут так званий прийом аналогічної аргументації, вдаючись через риторичне запитання до щоденних життєвих прикладів. Крихкості життєвих опор протиставлена надія на Бога: «...чиж родина не єсть так в руках всемогущого Бога, як и твоє житє, як и твоя доля, чиж завѣда родину тєє болит, що тобѣ догарує? а коли ся надѣватимеш на прїятелїв, о, тогда підпираєшь будинок твій стоѣпом лободовимѣ [...] може ся надѣєшь на твою силу? видѣѣ я раз сильного дуба и думаєм собѣ, що свѣть перестоитѣ, али небавком видѣѣєм, що лежаѣ на земли горѣ корѣнем; – такто и сильным буває» [29, 86]. Така образно-житійна аргументація діє не через систему логічних умовисновків, а через почуття, що набагато легше й ефективніше зворушує та заохочує слухача. Ця проповідь особливо насичена багатими порівняннями. У ній наскрізною є думка про першість віри та духу над минущими матеріяльними благами – цією «марницею над марницями». Оптимістичне завершення – заклик бути

богобоязливим, побожним, милосердним для убогих, шанувати старших і берегти чуже, як своє, – як завше, підносить слухача і дає йому віру, наче цілющий трунок.

У четвертій *«Проповѣди слова Божого на рождество Пресвятой Богородицы»* отець Маркіян, звертаючись до християн як *«дѣтей отца небесного»*, відразу формулює ідею проповіді: милість, себто любов. Бога і милість ближнього. Розкриває її він через риторичну макрофігуру– акумуляцію, себто нагромадження кількох дій з паралельними картинками, додатковими описами та побіжними зауваженнями, що творить вишукане художнє плетиво: мальовничий опис гедоністичного стилю життя людини – від утіхи сонцем, квітами, деревами, щедрою на плоди землею, а також власним розумом, волею та душею... Неминучою загрозою для тих радощів, яких *«навет нашими мислями змислити не можем»* [30, 87], є Адамів гріх. Господь, прийнявши смерть на хресті, узяв його на себе. Для ліпшого усвідомлення значущости цього вчинку проповідник вдається до так званого протиставного періоду, що виражений градаційними складнопідрядними реченнями зі сполучником *щоб*. Якщо перша частина речення (протазис) є нагромадженням інформації, то другий складник періоду (апозис «зниження») завершує думку з інтонаційним спадом, але з одночасною смисловою кульмінацією. Це справляє враження удару молота об землю: *«...щоби ми мали за грѣх наш умерти, умер Ис, щоб ми мали вѣнец терновый на голови наші приймати, прийми Ис, щоб нас мали у камінного стоупа бичовати, бичовано Иса, щоб нам мали руки, ноги, и сердце желѣзом пробити, пробили Ису, щоб нам мали кровь нашу виточити, виточили кровь найсвятѣйшую Исови: а колиб нам ся тоє все стало, приймилибисмо кару заслуженную, али Ис Хь, як ягня невинний, умер, а умер за нас»* [31, 87-88]. Така напруга емоційного злетоспаду далі переходить в риторичний оклик: *«Подумайте ж, хрістіяне, яка то велика милость у Бога для нас!»* [32, 88].

Для чергового наростання емоційної хвилі застосовано новий, хоч і менший період із діалектною часткою *«ино»* (лише) та діалектним сполучником *«абис-мо»*. Отець традиційно вдається до аналогічної аргументації, наводячи промовистий життєвий епізод, що не потребує логічного обґрунтування: *«Бо видите, коли худібку вашу годуєте своими руками, то она до вас прилѣгає а то нам наприклад, аби и ми до нашего годувателя, до нашего отца очи наши, сердце наше и вздохи нашій обертали, то значит, абисмо Бога зо всего сердца, зо всеи души любили»*. Після такого емоційно-аналогійного злету думки йде повчально-завершальна частина, яка завдяки попередньо проведеній довершеній словесно-психологічній проповідницькій роботі мусила мати безсумнівний відгук у серці та розумі людини: *«...що хочешь, аби тобі другіи не чинили, не чини того и другим, не чини нѣкому кривди, не виймай слави [...] чини добре тим, що тобѣ зле чинят, бо тім пізнати истинного Хрістіянина, бо тим способом насиплешь горящего угля на голови твоих ворогів»* [33, 88]. За будовою та змістом ця проповідь нагадує блискучу новелу з розкішним гедоністичним початком, драматично-суєтним

триванням та аксіоматичним завершенням торжества любови до ближнього, як до самого Бога.

«Проповідь на празник» – це розмірковування над сутністю «празника»: Церква Христова не для тіла, а для душі його встановила. Саме він є способом порятунку людини від гріхів. М. Шашкевич блискуче використовує тут для порівняння безгрішної і гріховної людини образ дитятка, що *«ходить в б'їлій одежи невинности»*, а з віком *«валяє тую одежу невинности гр'їхами»* [34, 88]. У повчальній частині проповіді отець Маркіян завважує на потребі бути гідним опіки Матері Божої і, як звично, вживає промовистого порівняння: йдеться про чоловіка, що рветься до вогню, усупереч тому, що ви натужно рятуєте його від цього. Це нагадує витання над нами захисту Матері Божої, яке ми так часто не вміємо бачити і відчувати.

Квінтесенцією повчальної частини є характерний прийом нанизування градаційних підрядних займенниково-означальних речень зі сполучним словом *«той»* у головній частині та його парним відповідником *«хто»* в підрядній – себто так званий означальний період. Речення насичені протиставними порівняннями, що, метафорично втілюючи проблему, змушують задуматися над нею і вдатися до дії: *«Ктоби думаў, же ЁдломЪ и питєм , а не молитвою и покаянїєм належиши обходити празник, той подобний буўби до того, которий, жебы голод заморити, відкинуўби хл'їб, а взяўся кам'єнь глодати»* [35, 89].

Логічним обрамленням завершеної проповіді є віднайдене розуміння празника як *«пожитку»*. І рецепт цього простий: молитва, каяття та віра, сповнена християнських учинків: *«Віра без добрих дїль єсть мертва, єсть як тіло без души»*.

Остання, що дійшла до нас проповідь *«Блажени милосердній, яко тій помиловани будут»*, розпочинається характерним означальним періодом. Це розлога філософська сентенція про покликання людини жити в щоденній праці, що визначає людське буття: *«...кто, доки молод и здоров, марнує дни золотой молодости, той з голоду на старость загибає»*. Горе ближнього отець Маркіян трактує як *«буйну рілю»*, яку він кличе засівати, аби щедро зійшло на ній людське милосердя та мудрість. На підтвердження цього він наводить приклад із життя одного з єгипетських народів - маронітів, які подиву гідно протистояли турецькому насильству й зберегли християнську віру. Ще одним їхнім випробуванням стала війна, яка для нас натомість є доброю нагодою допомогти тим, хто по ній залишився без пристановиска, без кавалочка хліба, і молитвою, й *«останніми двома лептами»*. Саме ця жертва переважить наші гріхи у час зустрічі з Господом Богом. Висновок проповіді християнсько-філософський: чиєсь горе завжди є можливістю для власного духовного зростання через християнську допомогу потерпілому.

Закликаючи людей любити Бога й ближнього, М.Шашкевич сам через проповіді виливає струмені природної, як сонце, любови до свого народу. Найповніше виражає це народна мова як головний засіб впливу на людину. **Вона є альфою та омегою його промов.** Відомо, що вже з

XVI ст. українська Церква «*кохалася в церквоциї проповіді, і то в живій народній, чого зовсім не знала, наприклад, церква московська*» [цит. за: 36, 222]. Шашкевичеві проповіді написано наддністрянською говіркою, яка започаткувала формування західного варіанту нової української літературної мови на основі південно-західних діалектів. Ця логічна, зумовлена часом і потребою тенденція на початку XX столітті з політичних причин втратила свою силу, а наприкінці 30-х взагалі занепала. Однак у Шашкевичів час його народна мова мала визначальне креативне значення у пробудженні в народів національної ідентичності і в його повносілому виході на кін історії, зокрема у релігійній царині. Народномовна стихія у життєтворчості галицького будителя очевидна на всіх рівнях – від фонетичного до граматичного.

На фонетичному рівні завважено такі знакові діалектні риси: а) вживання твердого звука [ц]: *наконец, старец, вінец, отца, п'Бвец*, що, зокрема, є характерною ознакою гуцульського та лемківського говорів [37, 84,86,102], тимчасом як у наддністрянському говорі уживають паралельних форм: *хлопець – хлопец, удовець – удовец*; б) відсутність м'якого звука [т] у закінченнях дієслівних форм 3-ї особи однини й множини теперішнього часу та 2-ї особи множини наказового способу: *блукуют, болиш, воюют, відвернут, вложат, вч'Бт, жиют, звут, лежат, любіт, летит, належиш, підводят, стоит, творят, ходіт, чинят*; в) йотований голосний звук [є] в давньокири-личному графічному вияві: *житє, здоровлю* поряд із паралельними формами *житя, здоровля*.

На словотвірному рівні характерним є діалектне уживання суфікса *-ова-* замість *-ува-*, що властиво, крім наддністрянської говірки, і закарпатським говіркам, а також трапляється у творчості І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка та ін. [38, 212; 39, 142-144]: *бичовати, дяковати, поратовати, пожитковати, ратоватися, не шановало*. Серед діалектних іменникових суфіксів ужито *-иско*: *пристановиско*. Особливою авторською рисою, а отже, свідченням характеру мовця і його ставлення до громади є використання численних зменшено-пестливих форм (демінітивів) у різних частинах мови: *годинка, миленькій, жирненько, сивенькій, солоденька, тепленькоє, часочок*.

Нерясно, однак показово пересипаний діалектизмами лексичний рівень: *видите, приймили* тощо, зокрема службові частини мови: *ино* (лише), *най* (нехай), *йно, навет*. Частіше трапляються церковнослов'янізми, що зумовлено самим церковним жанром: *вздохи, возлюблений, или, єсли, завс'Бда, крест'Б, кто, обремененних, овоци, принуждали, пристрої, пите, покаяне, постановленії, пристоит, р'Бкиш, рожество, тогда, труждающихся*; займенникові форми: *твоего, своего, всего, всеи*. Як церковнослов'янський фонетичний вплив трактуємо правопис слів без спрощення у групах приголосних: *празднує, праздник, сердце, щастливі* за словотвірною церковнослов'янською моделлю утворено слово *годуватель*. Зрідка проповідник вклинює до своїх проповідей відомі біблійні цитати церковнослов'янською мовою, зокрема у першій проповіді: «...*смертію смерть попра и суцим во гробах живот*

дарова». Поодинокими в проповідях є полонізми: *уцтвивий* (*uczciwy* - «чесний, добросовісний, порядний»), *засобный* (*zasobny* - «багатий»), *милувати* (*milowac* - «любити»), *ялмужна* (*jalmuzna* - «милостиня»), службові частини мови: *альбо, жебы, же*.

Найяскравіше діалектні риси засвідчено на граматичному, зокрема у використанні дієслівних форм минулого часу 2-ї особи множини із залишками перфекту. Цей час, означаючи минулу дію, що своїм результатом пов'язана з теперішнім, утворювався поєднанням особової форми теперішнього часу дієслова *бути* та активного дієприкметника минулого часу на -л- на зразок 2-ї особи множини: *дали есте*. Такими формами насичено проповіді: *булибисте, відсилалисте, нагодувалисте, одягнулисте, сердилибисте, сказалисте, чулисте*. Перфектну форму вжито і при службових частинах мови, прислівниках та предикатах: *скоробисмо, повиннисмо, абисмо, колибисте, щобисте, можесте, хотьбисѢ*. Як зауважує Г. Шило, поява особового займенника усувала потребу в перфектних формах, скорочених у частки *-ім, -іс, -им, -ис*, які слугували граматичним засобом вираження особи та числа [40, 164-165].

Діалектну форму мають особові займенники в родовому відмінку однини: *через него, від него, на него*, а також стягнені та енклітичні форми: *лишиу го, посадиу го* (замість його); *тя* (замість тебе), *ти* (замість тобі); а також низка відмінникових іменникових форм: *житьом, на пѢснех, пірьом, дверий* тощо.

Відомо, що в синтаксисі західноукраїнський і східноукраїнський варіанти нової української літературної мови не були надто виразними, хіба що на рівні творення словосполук та словосполук-фразеологізмів: *вчїт своїх дітей на добре; приведїт собі на тямку; чи ж завсїда родину теє болит, що тобі догарує*. Назагал синтаксис М. Шашкевича – «це яскравий зразок талановитого використання багатства народних образів і традицій, помноженого на витворення і поширення загальнонаціональних мов метафорики, введення уснорозмовних конструкцій» [41, 65-68].

Така соковито народна, багата й доступна мова не могла не зачарувувати парохіян: вони «любили його, горнулися, як до батька діти. Бо й золоте було в нього серце, чуле для всякого. Та найбільше любили його за дуже гарні проповіді, які всім припадали до душі, бо ж проповідав він тоді чистою народною мовою, а тоді це була рідкість. Любив він свою рідну мову і знав її, як мало хто тоді» [42, 14] – бо учився мови з уст того люду, кому проповідував і не уживав «майже ніколи слів, котрих не уживає нарід» [43, 169]. А. Шептицький наголошує, що саме Шашкевичів апостольський дух і священнича ревність підказували йому, що душпастир може проникнути до сердець вірних тільки через їхню мову – «Гадка покїрненька, без шуму, без претенсії, сталася однак підставою нашого народного відродження» [44, 167]. У поетичній формі це блискуче відтворив Л. Полтава:

Казальниця. Блїде-блїде чоло.

Лице безкровне. Ледве чутна мова.

*Гарячкою посмажені вуста...
Та праве слово, повнокровне слово
Людей, заслуханих у проповідь, несло
І мчало з-над Дністра аж до Дніпра долин:
«Ти не неволі син!»
(«На Білій горі»)*

Література

1. *Стеблій Феодосій*. «Русини» – забутий автограф Маркіяна Шашкевича // Шашкевичіана. – Вип. 5-6. – Львів – Вінніпег, 2004.
2. *Ільницька Л.* Словесний портрет Маркіяна // Шашкевичіана. – вип. 5-6. – Львів – Вінніпег, 2004.
3. *Шалата М.Й.* Маркіян Шашкевич: Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність. – К., 1969.
4. Там само.
5. «Русалка Дністрова»: Документи і матеріали // Упоряд. Ф.І.Стеблій, О.А.Купчинський та ін. – К., 1989.
6. *Устиянович М.* Возрождение Галицкой Руси и Маркиян Шашкевич // Родимый листок (Чернівці). – 1880. – № 1-4.
7. *Стеблій Феодосій*. «Русини» – забутий автограф Маркіяна Шашкевича // Шашкевичіана. – Вип. 5-6. – Львів – Вінніпег, 2004.
8. *Студинський К.* Львівська духовна Семинарія в часах Маркіяна Шашкевича (1829-1843) / Збірник філол. секції НТШ. – Т. XVII і XVIII. – Львів, 1916.
9. *Брик І.* Маркіян Шашкевич / У соті роковини злагодження «Зорі». – Львів, 1934.
10. *Петраш О.* Подвижники української ідеї: Маркіян Шашкевич та його побратими. – Тернопіль, 1996.
11. *Шах Степан.* У 150-ліття уродин о.Маркіяна Шашкевича. – Мюнхен, 1961.
12. *Олександрович М.* Маркіян Шашкевич: Українське літературне відродження в Галичині. – Торонто, 1961.
13. *Пристаї Микола.* Львівська греко-католицька духовна семінарія 1783-1945. – Львів – Рудно, 2003.
14. *Головацький Я.* Пам'ять Маркіяну-Руслану Шашкевичу // Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький. Твори. – К., 1982.
15. Надгробна проповідь Львівського митрополита Андрія Шептицького біля могили Маркіяна Шашкевича на Личаківському кладовищі 5. XI. 1921 р. // Грабовецький В. Підлисса. Тисячолітній літопис села Маркіяна Шашкевича, його життя, творчість та вшанування. – Івано-Франківськ, 2006.
16. *Огоновський О.* Маркіян Шашкевич: Про его жите и письма. – Львов, 1886.
17. *Брик І.* Маркіян Шашкевич / У соті роковини злагодження «Зорі». – Львів, 1934.
18. *Мацько Л.І., Мацько О.М.* Риторика. – К., 2003.

19. Там само.
20. Писання Маркіяна Шашкевича / Видав Михайло Возняк. Збірник філол. секції НТШ. – Т. XIV. – Львів, 1912.
21. Там само.
22. Там само.
23. Там само.
24. Там само.
25. *Мацько Л.І., Мацько О.М.* Риторика. – К., 2003.
26. Писання Маркіяна Шашкевича / Видав Михайло Возняк. Збірник філол. секції НТШ. – Т. XIV. – Львів, 1912.
27. Там само.
28. Там само.
29. Там само.
30. Там само.
31. Там само.
32. Там само.
33. Там само.
34. Там само.
35. Там само.
36. *Мацько Л.І., Мацько О.М.* Риторика. – К., 2003.
37. *Матвіяс І.Г.* Українська мова і її говори. – К., 1990.
38. *Бевзенко С.П.* Українська діалектологія. – К., 1980.
39. *Матвіяс І.Г.* Українська мова і її говори. – К., 1990.
40. *Шило Г.Ф.* Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра. – Львів, 1957.
41. *Загнітко Анатолій.* Особливості поетичного синтаксису Маркіяна Шашкевича // Шашкевичіана: Маркіян Шашкевич в історії української культури. – Тернопіль, 1995.
42. *Брик І.* Маркіян Шашкевич / У соті роковини злагодження «Зорі». – Львів, 1934.
43. Надгробна проповідь Львівського митрополита Андрея Шептицького біля могили Маркіяна Шашкевича на Личаківському кладовищі 5. XI. 1921 р. // Грабовецький В. Підлисса. Тисячолітній літопис села Маркіяна Шашкевича, його життя, творчість та вшанування. – Івано-Франківськ, 2006.
44. Там само.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 22.09.2010р
Рекомендовано до друку докт. філол. наук, проф. Кочан І.В.*

MARCIYAN SHASHCEVICH IS A SPEAKER AND PREACHER

I. Y. Farion

*National University the "L'viv politehnica";
department of philological disciplines;
12, Stepan Bandera street, L'viv.*

The article offers a new perspective on creative work of educator Markian Shashkevych, including his little explored speeches and sermons in which he appears as reformer and founder of the Ukrainian literary language.

Key words: *Ruthenian language, revival, language national phenomenon, speeches, sermons.*